

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดสมุทรปราการ แยกแต่ละยุคสมัย

ประวัติศาสตร์

จังหวัดสมุทรปราการ หรือที่กันเป็นสามัญทั่วไปว่า “เมืองปากน้ำ” เพราะตั้งอยู่ปากน้ำเจ้าพระยา เป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลที่มีความสำคัญตลอดมาทุกยุคทุกสมัย

“สมุทร” แปลว่า “ทะเล” และ “ปราการ” แปลว่า “กำแพง” สมุทรปราการ แปลว่า กำแพงชายทะเลหรือกำแพงริมทะเล ซึ่งหมายถึงเมืองหน้าด่านชายทะเลหรือริมทะเลที่มีกำแพงมั่นคงแข็งแรง สำหรับป้องกันข้าศึกนั่นเอง นับว่าเป็นการให้ชื่อเมืองที่ถูกต้องและเหมาะสมตามความมุ่งหมายในการตั้งเมืองเป็นอย่างดี

ประวัติความเป็นมาของเมืองสมุทรปราการ สลับซับซ้อนสัมพันธ์กับ เมืองพระประแดงมาก (ปัจจุบันเป็นอำเภอพระประแดง ในจังหวัดสมุทรปราการ) เพราะเมืองสมุทรปราการได้ตั้งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่เมืองพระประแดงเดิมนั้น ขอมได้ตั้งขึ้นในสมัยขอมมีอำนาจครอบครองบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งสมัยนั้นทะเลยังลึกเข้ามาจากจนจดเขตทางใต้ของกรุงเทพมหานคร ขอมเรียกว่า “ปากน้ำพระประแดง” เมื่อตั้งเมืองที่ปากน้ำก็เรียกว่า “เมืองพระประแดง” (ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เชื่อว่า เมืองพระประแดง ที่ของตั้งนี้ อยู่ที่คลองเตย เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันเป็นที่ทำการ การท่าเรือแห่งประเทศไทย) ครั้นนานมา มีแผ่นดินงอกออกไป เมืองพระประแดงห่างจากปากน้ำเข้าทุกที จึงมีการโยกย้ายตั้งเมืองปากน้ำขึ้นใหม่ เพื่อความเหมาะสม จึงมีทั้งเมืองสมุทรปราการ และเมืองพระประแดง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ความจำเป็นทางการเมือง และความปลอดภัยของประเทศชาติ มีมากขึ้น จึงได้ตั้งเมือง นครเขื่อนขันธ์ขึ้น (ปัจจุบันเป็นอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ) จึงกล่าวได้ว่า จังหวัดสมุทรปราการ หรือเมืองปากน้ำในปัจจุบันนี้ มีประวัติและอาณาเขตของเมือง 3 เมืองรวมกัน คือ เมืองพระประแดง เมืองนครเขื่อนขันธ์ และเมืองสมุทรปราการ

สมุทรปราการในอดีต นับเป็นพัน ๆ ปีมาแล้วนั้น นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสันนิษฐานว่า บริเวณพื้นที่ของจังหวัดนี้ทั้งหมด ตั้งแต่ปากอ่าวไทยจนจรดพื้นที่ทางใต้ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นทะเลทั้งหมด มีเรือสำเภาจีน แล่นขึ้นไปถึงกรุงศรีอยุธยาได้โดยสะดวก ต่อมานาน ๆ เข้า บริเวณแหล่งนี้ดินเลนกลายเป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ ทั้งมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านไปออกทะเล การคมนาคมสะดวก ผู้คนจึงอพยพเข้าไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินมากขึ้นโดยลำดับ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งหมดมาจนจรดปากอ่าวไทย เป็นเขตอาณาจักรทวารวดี และชนชาวทวารวดีในบริเวณนี้ส่วนมากมีเชื้อชาติไทย จากหลักฐานการขุดค้นพบซากโบราณสถานกับพบโบราณวัตถุ มีตะเกียงสัมฤทธิ์ของชาวโรมันที่ตำบลพงตึก อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี ทำให้สันนิษฐานได้ว่าบริเวณตำบลดังกล่าว และอาณาเขตใกล้เคียงคงจะเป็นเมืองท่าริมทะเลที่สำคัญของอาณาจักรทวารวดี คู่กับเมืองนครปฐม ซึ่งเป็นเมืองสำคัญริมทะเลอีกเมืองหนึ่งของอาณาจักรทวารวดีเช่นกัน

จึงพอสรุปได้ว่า อาณาจักรทวารวดี คงเป็อาณาจักรที่รุ่งเรืองและมีอาณาบริเวณอยู่ในที่ราบลุ่มในแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมดตลอดมาจนจรดอ่าวไทย ประชาชนพลเมืองคงมีเชื้อสายไทย มีความเจริญสูง ซึ่งอยู่ในราว พ.ศ. 1000 ถึง พ.ศ. 1300 ดังนั้น พื้นที่ของเมืองสมุทรปราการเดิม จึงอยู่ในอาณาจักรทวารวดีมาแล้วตั้งแต่ในสมัยโบราณ

ถ้าจะกล่าวย้อนหลังถึงขึ้นไปในอดีต สมุทรปราการมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่นำมากล่าวได้ละเอียด รวม 5 สมัยด้วยกัน คือ สมัยลพบุรี สมัยสุโขทัย สมัยศรีอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยลพบุรี

ในสมัยลพบุรีเรื่องอำนาจ ได้ครอบครองอาณาจักรทวารวดี หลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวไว้ว่า เมืองสมุทรปราการเคยเป็นเมืองหน้าด่านของขอม คือ ในราว พ.ศ.1400 อาณาจักรทวารวดีเสื่อมอำนาจลง ราชธานีอยู่ที่ “นครธม” ปัจจุบันอยู่ในกัมพูชา ได้ขยายอำนาจมาปกครองดินแดน แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ทั้งหมด

แล้วตั้งเมือง “ละโว้” (จังหวัดลพบุรีปัจจุบัน) เป็นราชธานีในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งได้ตั้งเมืองอยุธยา (จังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน) และเมือง “พระประแดง” (เขตพระโขนง กรุงเทพฯ) เป็นเมืองหน้าด่านทางทะเล ซึ่งในสมัยนั้น เรียกปากน้ำตอนนั้นว่า ปากน้ำพระประแดง

การที่ขอมขนานนามเมืองหน้าด่านว่า “พระประแดง” นั้นมีเหตุผลชัดเจนอยู่มาก เพราะคำว่า “ประแดง” หรือ “บาแดง” แปลว่า “คนเดินหมาย คนนำข่าวสาร” ซึ่งหมายถึง เมืองพระประแดง เป็นเมืองหน้าด่าน ถ้ามีเหตุการณ์ใด ๆ เกิดขึ้น เป็นหน้าที่ของเมืองนี้จะต้องรีบแจ้งข่าวสารไปให้เมืองหลวง (ละโว้) ทราบโดยเร็ว จึงทำให้เชื่อว่า เมืองปากน้ำสมุทรปราการ ก็คงเป็นท้องที่ส่วนหนึ่งของเมืองพระประแดงด้วย

สมัยสุโขทัย

ขอมครองอำนาจเหนืออาณาจักรทวารวดีเหนือลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “สุวรรณภูมิ” อยู่ชั่วระยะหนึ่งก็เสื่อมอำนาจลง คือในราว พ.ศ. 1800 ไทยน้อยซึ่งอพยพทยอยมาจากตอนใต้ของจีน ได้มาตั้งหลักแหล่งกระจัดกระจายอยู่ตรงแถบตอนเหนือของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และเคยอยู่ใต้อาณาจักรของขอมในสมัยขอมเรืองอำนาจนั้น ได้มีความเข้มแข็งสามารถรวบรวมกำลังขับไล่ขอมออกไปจากดินแดนบริเวณนั้นได้สำเร็จ แล้วประกาศตัวเป็นอิสระตั้ง “กรุงสุโขทัย” จังหวัดสุโขทัยปัจจุบัน) เป็นราชธานี กษัตริย์พระองค์แรกที่ครอบครองสุโขทัยคือ “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” ทำให้ไทยเริ่มมีอำนาจในดินแดนแหลมทอง (สุวรรณภูมิ) และเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ จนถึงรัชสมัย “พ่อขุนรามคำแหงมหาราช” กษัตริย์ผู้ทรงอนุภาพมาก สามารถต่ออาณาเขตสุโขทัยออกไปได้กว้างขวางที่สุด คือ ทิศเหนือจดควนลานนาไทย ทิศตะวันออก จดเขมร (ซึ่งยังครองลุ่มแม่น้ำมูล) ทิศใต้ ครอบครองตลอดแหลมมะละยู ทิศตะวันตก ครอบครองเมืองหงสาวดีของพม่าไปจดอ่าวเบงกอล

ในสมัยสุโขทัยนี้ เมืองพระประแดงก็ขึ้นอยู่กับกรุงสุโขทัยตลอดมา จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

สมัยอยุธยา

ต่อมาในต้น พ.ศ. 1893 พระเจ้าอู่ทอง ได้ทรงอพยพผู้คนจากสุพรรณบุรี มาสร้างพระนครขึ้นใหม่ที่ริมหนองโสน ขนานนามว่า “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” และทรงทำการราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1” ประกาศเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย ทั้งได้แสดงอาณาภพยกไปตีเขมรได้เมืองนครธมอันเป็นนครหลวงของเขมรและดินแดนทางตะวันตกของเขมรทั้งหมด ส่วนหัวเมืองฝ่ายใต้อันเป็นเป็นอาณาเขตของกรุงสุโขทัยนั้น ก็ได้ขึ้นมายุกับกรุงศรีอยุธยาทั้งหมด ตั้งแต่เมืองราชบุรี เพชรบุรี ลงไปตลอดแหลมมะลายู (ประเทศมาเลเซียปัจจุบัน) ส่วนทางทิศเหนือ ได้เมืองลพบุรี ซึ่งติดต่อกับอาณาเขตสุโขทัย

พระเจ้าอู่ทองได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองหน้าด่านทั้ง 4 ทิศ คือ ทิศเหนือ เมืองลพบุรี ทิศตะวันออก เมืองนครนายก ทิศตะวันตก เมืองสุพรรณบุรี ทิศใต้ เมืองพระประแดง

เมืองหน้าด่านเหล่านี้ โปรดฯ ให้สร้างป้อมปราการที่มั่นคงแข็งแรงทุกเมือง แต่เมื่อถึงรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 เกิดสงครามช้างเผือกระหว่างไทยกับพม่า พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ ยกทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา ทางกรุงยกทัพไปตั้งรับที่พม่าที่เมืองสุพรรณบุรี แต่ทากำลังไม่อยู่ ทัพพม่าสามารถยกเข้ามาถึงชานพระนครได้ หลังจากพม่ายกทัพกลับไปแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเห็นว่า เมืองสุพรรณบุรี แม้จะมีค่ายคูประตูหอรบพร้อม ก็ยังรับศึกใหญ่ไม่อยู่ ไม่มีประโยชน์ต่อการป้องกันศัตรูได้อีกแล้ว มีหน้าซ้ำ ยังเป็นที่สำคัญข้าศึกพักอาศัยและรวบรวมไพร่พลเสบียงอาหารได้อีก จึงโปรดฯ ให้รื้อป้อมค่ายและกำแพงลงเสีย พร้อมทั้งป้อมกำแพงเมืองลพบุรี และเมืองนครนายกด้วย ให้คงเหลือไว้แต่เมืองพระประแดง สำหรับเป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลเพียงแห่งเดียว

เมืองพระประแดง ตามที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น เป็นเมืองเก่าแก่นับพัน ๆ ปี ตามหลักฐานไม่ทราบแต่ชั้วว่า เริ่มสร้างในสมัยกษัตริย์ขอมองค์ใด พอจะมีหลักฐานแน่ชัดก็ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตัวเอง ดังปรากฏในหนังสือ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์ว่า “เมื่อปีมะเมีย จุลศักราช 860 (พ.ศ. 2051) ขุดชำระคลองลำโรง ได้เทวรูปทอง

สัมฤทธิ์ 2 องค์ ต่างที่คลองสำโรงต่อคลองทับนาง และเทวรูปปั้นมีอักษรจารึกชื่อว่า “พระยาแสนตา” องค์หนึ่ง และ “บาทสังขร” อีกองค์หนึ่ง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โปรดฯ ให้สร้างศาลประดิษฐานไว้ที่เมืองพระประแดง (ยังเป็นเมืองอยู่ในสมัยนั้น) และต่อมา เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาครองราชย์สมบัติ พระยาละแวก เจ้าเมืองกัมพูชาได้ยกทัพเรือมาตีกรุงศรีอยุธยาในปีมะแม จุลศักราช 921 (พ.ศ. 2120) แต่ตีไม่ได้ตั้งปรารภนา เมื่อล่าทัพกลับได้ให้เอาเทวรูป 2 องค์ที่เมืองพระประแดงไปเมืองเขมรด้วย

จึงทำให้เชื่อมั่นได้ว่า เมืองพระประแดง เป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลที่สำคัญมาทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นเมืองที่อยู่ปากน้ำจืดอ่าวไทย

เมื่อกล่าวมาถึงตอนนี้ จึงเห็นได้ว่า “เมืองปากน้ำ” ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญติดปากคนทั่วไปนั้นเดิมมิได้ตั้งอยู่ “ปากน้ำบางเจ้าพระยา” หรือตำบล “ปากน้ำ” ดังในปัจจุบันนี้ เพราะตามที่กล่าวมาแล้วว่าสมัยนั้น ปากน้ำของแม่เจ้าเจ้าพระยา ลึกเข้าไปถึงบริเวณตอนใต้ของกรุงเทพมหานคร คือเขตพระโขนงในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อชายทะเลแปรสภาพเป็นพื้นที่แผ่นดินทับถมตื้นเขินจนกลายเป็นที่ราบงอกออกมามากเข้า เมืองพระประแดงเดิม ซึ่งเคยเป็นเมืองปากน้ำก็ห่างไกลจากเมืองปากน้ำไกลไปทุกที เมืองพระประแดง จึงถูกโยกย้ายตำแหน่งที่ตั้งเพื่อความเหมาะสมกับฐานเมืองหน้าด่านทางทะเล ตอนหลังปรากฏว่า เมืองพระประแดงมาตั้งอยู่ที่ ตำบลราชบุรีบูรณะ (คนละที่กับเขตราชบุรีบูรณะ กรุงเทพฯ) ตอนที่เคยเป็นสถานที่ตั้งสถานีบางนางเกรง สถานีรถไฟสายปากน้ำ (ทางรถไฟสายปากน้ำถูกรื้อเสีย ในสมัยรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) คือบริเวณที่ตั้งโรงเรียนเกริกวิทยาลัยในปัจจุบันนี้ ตั้งในสาราณุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวไว้ดังนี้ “ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2163 จึงปรากฏว่า มีเมืองพระประแดงตั้งใหม่ ที่ตำบลราชบุรีบูรณะ อยู่ฝั่งตะวันออกของลำน้ำเจ้าพระยา (ราวสถานีบางนางเกรง รถรางสายปากน้ำ” ต่อมาเมืองพระประแดง น่าจะย้ายมาอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาตามเดิม” ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงให้หรือกำแพงเมืองเก่า เพื่อเอาอิฐไปสร้างราชธานีที่กรุงธนบุรี เมืองพระประแดงที่ราชบุรีบูรณะ จึงหาซากไม่พบจนทุกวันนี้

ส่วนที่ตั้งอำเภอพระประแดงในปัจจุบันนั้น มิใช่เมืองพระประแดงเดิม หากเป็นเมือง “นครเขื่อนขันธ์” ซึ่งเริ่มสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต่อมาสำเร็จเรียบริย่อย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองพระประแดง หรือจังหวัดพระประแดงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำหรับเมืองสมุทรปราการ ที่มีขึ้นในภายหลังนั้น นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2136 – 2171) เพราะหลักฐานจากหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า ก็ออกชื่อเมืองสมุทรปราการในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้โปรดฯ ให้สร้างเมืองสมุทรปราการขึ้นที่บริเวณใต้คลองบางปลาเกด ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตก หรือฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา เพราะสมัยนั้นแถบบริเวณคลองบางปลาเกด ได้มีต่างชาติ ฮอลันดา ซึ่งเข้ามาติดต่อกับค้าขายกับไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ และได้รับพระราชทานที่ดินบริเวณเหนือคลองบางปลาเกด เนื่องจากชนชาตินี้ เข้ามาทำการค้าด้วยวิธีอันดี ประพฤติและวางตัวติดต่อกับคนไทยเป็นอย่างดี ทั้งทำความดีความชอบช่วยเหลือราชการแผ่นดินหลายอย่าง ฮอลันดา ใช้สถานที่นั้นตั้งคลังสินค้า เป็นสถานการค้าที่มั่นคงใหญ่โต คือเป็นทั้งคลังสินค้า และที่อยู่ของเจ้าหน้าที่อย่างพร้อมเพรียง เป็นสถานที่ตั้งกรมบริบูรณ์ด้วยเครื่องใช้ประจำวันที่ทันสมัย จนถึงยกย่องกันในหมู่ชาวฮอลันดาว่า “นิว อัมสเตอร์ดัม” นับตั้งแต่นั้นมา นับตั้งแต่นั้นมาบริเวณวังปลาเกดก็เจริญขึ้นตามลำดับ ประชาชนได้มาค้าขายติดต่อกับคลังสินค้าแห่งนี้มากขึ้น และตั้งบ้านเรือนร้านค้าขายตัวออกไปทุกที ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้โปรดฯ ให้สร้างเมืองสมุทรปราการขึ้น ณ บริเวณดังกล่าวแล้ว

การที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้โปรดฯ ให้สร้างเมืองสมุทรปราการขึ้นในบริเวณฝั่งใต้คลองบางปลาเกดนั้น นอกจากพระองค์จะทรงเห็นความสำคัญที่คนไทยจะทำการค้าขายกับฮอลันดา ซึ่งเป็นฝรั่งที่ก้าวหน้าทางการค้ามากที่สุดสมัยนั้นแล้ว ยังทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างเมืองหน้าด่านชายทะเลขึ้นใหม่ แทนเมืองพระประแดง ซึ่งนับวันจะห่างไกลเมืองปากน้ำเข้าทุกที เนื่องจากชายฝั่งงอกออกไปเรื่อย ๆ ทำให้พระประแดงลดความเหมาะสมที่จะเป็น

เมืองหน้าด่านอีกต่อไป และเมื่อเมืองสมุทรปราการที่สร้างใหม่นี้ อยู่ในทะเลและชัยภูมิที่เหมาะสมกว่าและเจริญกว่า จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่เมืองพระประแดงจะลดความสำคัญลงไป

ส่วนคลังสินค้า หรือ นิว อัมสเตอร์ดัม ของฮอลันดา ดังนั้น ปรากฏว่าในรัชกาลกษัตริย์องค์ต่อมา ฮอลันดา ไม่ได้มาค้าขายติดต่อกับไทย เนื่องจากไม่พอใจที่ไทยดำเนินการค้าขายเสียเองเป็นส่วนใหญ่ และไทยได้สนิทสนมกับฝรั่งเศสมากขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนมีเรื่องพิพาทกับฮอลันดา ฮอลันดาจึงได้ทอดทิ้งสถานที่คลังสินค้านี้ไป เวลานั้นเข้า กระแสน้ำได้ไหลพัดเซาะตลิ่งเข้าไปทุกที่ สถานที่แห่งนี้จึงได้พังทลายไปสิ้น

เมืองสมุทรปราการ ที่สร้างขึ้น ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนี้ เข้าใจว่าจะเป็นเมืองร้างในสมัยที่ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 และคงจะถูกพม่าทำลายยับเยินไปด้วย ขณะนี้หาซากเมืองไม่พบ

สมัยธนบุรี

เป็นระยะช่วงที่สั้นที่สุด เพราะเพียง 15 ปี เท่านั้น จึงไม่มีเหตุการณ์อะไรมากนัก เมื่อไทยเสียกรุงแก่พม่าครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310 แล้วในปีเดียวกันนั้นเอง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้ทรงกอบกู้เอกราชไทยกลับคืนมา และได้ย้ายราชธานี จากกรุงศรีอยุธยา มาตั้ง ณ กรุงธนบุรี ซึ่งเป็นเมืองเล็ก อยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่ก่อสร้างตัวใหม่ๆ บ้านเมืองก็พินาศเสียหายมากมายทั่วไป ทั้งเป็นการรีบด่วนในการก่อสร้าง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดฯ ให้รื้อกำแพงเมืองพระประแดงเดิมที่ราษฎรบูรณะ ไปสร้างกำแพงพระราชวัง และสิ่งอื่นๆ ที่กรุงธนบุรี เมืองพระประแดงจึงสิ้นซากตั้งแต่นั้นมา

สมัยรัตนโกสินทร์

ในพ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติ และโปรดฯ ให้ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรี มาตั้ง ณ ฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ทรงขนานนามว่า “กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์” ต่อมาเมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้น คือ “องเชียงสือ” ซึ่งเป็นหลานของกษัตริย์ญวนสมัยนั้น ได้หนีภัยการเมืองเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร อาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2325 และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาไว้ และต้อนรับให้การเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ภายหลังองเชียงสือ เห็นว่าตนหมดภัยทางบ้านเกิดเมืองนอนแล้ว จะทูลลากลับก็เกรงพระทัย จึงลอบลงเรือหนีไปทางปากน้ำเจ้าพระยา ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และกรมพระราชวังบวรสุรสีหนาท กรมพระราชวังบวรฯ ทรงยกกองเรือตามไปแต่ไม่ทันกัน ทรงกริ้วมาก พอได้กลับถึงกรุงเทพฯ ก็ทรงกราบทูลแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถึงการหนีกลับขององเชียงสือ จะก่อให้เกิดอันตรายแก่ประเทศไทยภายหลัง เพราะองเชียงสือมาอยู่เมืองไทยหลายปี ย่อมรู้ความตื้นลึกหนาบางของเมืองไทยได้ดี ถ้าองเชียงสือเป็นศัตรูไทยไทยเมื่อใด จะทำความยุ่งยากแก่การที่จะป้องกันเมืองเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่มีหัวเมืองชายทะเลที่มั่นคงแข็งแรงไว้รับทัพข้าศึก ทรงปรึกษาเห็นพ้องกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดฯ ให้กรมพระราชวังบวรฯ ลงไปสำรวจพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา ทรงเห็นว่า บริเวณ “ลัดโพธิ์” (อยู่ระหว่างกรุงเทพฯ กับสมุทรปราการ) มีชัยภูมิเหมาะแก่การสร้างเมือง จึงทรงกราบทูลขอพระบรมราชานุญาต แล้วมีบัญชาให้สร้างป้อมค่ายขึ้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา (ทรงข้ามอำเภอพระประแดงปัจจุบัน) 1 ป้อม ให้ชื่อว่า “ป้อมวิทยาคม” พอติดกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคต การสร้างเมืองจึงยังค้างอยู่

ดังนั้น เมืองพระประแดงใหม่ หรือมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า “นครเขื่อนขันธ์” จึงเริ่มสร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 นั่นเอง สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงพระราชดำริว่า ที่บริเวณลัดโพธิ์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชประสงค์ที่จะสร้างเมืองไว้ป้องกันข้าศึกทางทะเลอีกเมืองหนึ่ง แต่ยังไม่สร้างอยู่ เพียงได้ลงมือสร้างป้อมเท่านั้น การสงครามทางทะเลก็ไม่น่าไว้วางใจ ควรต้องทำให้สำเร็จ จึงโปรดให้ สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นแม่กองไปทำเมืองต่อโดยตัดเอาท้องที่แขวงกรุงเทพมหานครบาง และแขวงเมืองสมุทรปราการบ้าง รวมกันตั้งขึ้นเป็นเมืองใหม่ แล้วพระราชทานชื่อว่า “เมืองนครเขื่อนขันธ์” ให้ย้ายครัว

มอญจากเมืองปทุมธานี มีพวกพระยาแจ้ง ในครัวมอญของพวกพระยาแจ้งนี้มีชายฉกรรจ์ จำนวน 300 คน ลงไปอยู่ ณ เมืองนครเขื่อนขันธ์

การสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์นี้ ในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 2 พระนิพนธ์จากกรมพระยาตำราภิธานภาพ กลาวไว้ว่า “การสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์สำเร็จ ได้ตั้งพิธีฝังอาคารพระปึกหลักเมือง ณ วันศุกร์ เดือน 7 แรม 10 ปีกุล สัปตศก จุลศักราช 1177 พ.ศ. 2385 ครั้งนั้น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงสร้างพระอารามขึ้นไว้ในเมือง พระราชทานนามว่า “วัดทรงธรรม” พระอุโบสถเป็นแต่เครื่องไม้ฝากระดาน แล้วจึงโปรดฯ ตั้งสมิงทอมา บุตรพระยาแจ้ง ซึ่งเป็นพระยาราม น้องเจ้าพระยามหาโยธา เป็น พระยานครเขื่อนขันธ์รัษฎราชชาติเสนาบดีศรีสิทธิสงคราม เป็น ผู้รักษาเมือง และได้ตั้งกรรมการพร้อมทุกตำแหน่ง และเพื่อให้เมืองนครเขื่อนขันธ์ มีความแข็งแรงมั่นคง เพื่อป้องกัน ข้าศึกทางทะเล จึงให้สร้างป้อมทางฝั่งตะวันออก 3 ป้อม คือ ป้อมปู่เจ้าสมิงพราย ป้อมปิศาจสิง ป้อมราหูจร เมื่อ รวมทั้งป้อมวิหิตาคม ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ 1 ด้วยก็เป็น 4 ป้อม และให้สร้างทางฝั่งตะวันตกอีก 5 ป้อม คือ ป้อมแฝง ไฟฟ้า ป้อมมหาสังหาร ป้อมศัตรูพินาศ ป้อมจักรกรดและป้อมพระจันพระอาทิตย์ ป้อมทั้งหมดนี้ชักปึกกาถึงกัน ข้าง หลังเมืองก็ทำกำแพงล้อมรอบ ตั้งยั้งฉางตึกดิน และศาลาไว้เครื่องศาสตราวุธ พร้อมทุกประการที่ริมแม่น้ำก็ทำ “ลูกทูน สายโซ่” สำหรับชิงกันแม่น้ำ เอาท่อนซุงมาทำเป็นต้นโกลนร้อยเกี่ยวเข้ากระหนาบเป็นตอน ๆ เข้าไปปึกหลักระหว่างต้น โกลนทุกช่อง ร้อยโซ่ผูกทูนมั่นคงแข็งแรง

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดฯ ให้ขุดลอกคลองลัดใหม่ที่เหนือ คลองลัดโพธิ์ (เป็นคลองที่ขุดขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระแห่งกรุงศรีอยุธยา แต่ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปรากฏว่า พอถึงฤดูน้ำกระแสน้ำทะเลไหลบ่าเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ทำให้เรือสวนไร่นาของ ราษฎรเสียหายมาก จึงโปรดฯ ให้เปิดทำนบกั้นและถมคลองลัดโพธิ์ให้แคบลง) เรียกว่า คลองลัดหลวง โดยให้กรม พระราชวังบวรมหาเสนาบดีรักษา เป็นแม่กองควบคุมงาน คลองลัดทั้งสองให้ประโยชน์ และย่นระยะทางระหว่างปากน้ำ กับกรุงเทพฯ ได้มาก เมืองนครเขื่อนขันธ์จึงตั้งอยู่ระหว่างปากคลองลัดโพธิ์และคลองลัดหลวง สามัญชนนิยมเรียกชื่อ เมืองนี้ว่า “ปากลัด” และอีกชื่อหนึ่ง และใน พ.ศ. 2365 ก็ได้โปรดฯ ให้สร้างป้อมเพชรหึง ขึ้นอีกป้อมหนึ่ง

ในการเสริมสร้างกำลังเพื่อป้องกันราชศัตรูทางทะเลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น ทำให้มีการตั้ง และบูรณะเมืองขึ้นใหม่ ถึง 2 เมือง คือ เมืองนครเขื่อนขันธ์ กับเมืองสมุทรปราการ สาเหตุที่ทำให้ต้อง บูรณะเมืองสมุทรปราการใหม่นั้น เนื่องจากว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงไม่ไว้วางใจญวนนัก เพราะ ญวนกับไทยมีเรื่องขัดใจกันบ่อย ๆ เนื่องจากไทยกับญวนต้องการเป็นใหญ่ในแผ่นดินเขมร เฝือญวนเวลานั้น “องต่ากุน” ได้เป็นกษัตริย์ญวน และได้เกณฑ์ไพร่พลชุดคลองตั้งตั้งต้นจากทะเลสาบเขมรมาออกทะเลที่เมือง “ไฟทมาส” หรือ “บัน ทายมาศ” ซึ่งปรากฏในตำนานการสร้างเมืองสมุทรปราการ พระราชพงศาวดารในรัชการที่ 2 ว่า “ได้เข้ามาถึงกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปีเถาะ เอกศกจุลศักราช 1181 ว่า องต่ากุน เจ้าเมืองเกณฑ์ไพร่พลญวนบ้าง เขมรบ้าง ผลัดละ 10,000 คน ให้ มาขุดคลองแต่ทะเลสาบมาออกเมืองไปไฟทมาศ เป็นคลองกว้าง 12 วา 7 ศอก ดังนั้น จึงทำให้ทางกรุงเทพฯ เห็นว่า ถ้าญวนขุดคลองนี้เสร็จเมื่อใดก็จะเป็นเหตุให้ญวนสามารถยกทัพเรือลัดคลองนี้เข้ามาตีหัวเมืองชายทะเลของไทยได้ง่าย กว่าแต่ก่อน เพราะเมืองไฟทมาศ อยู่ใกล้กับหัวเมืองชายทะเลตะวันออกของไทย จึงทรงพระราชดำริว่า เมือง สมุทรปราการเดิมเคยเป็นเมืองหน้าด่านปากน้ำเจ้าพระยามาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี บัดนี้ชำรุดทรุดโทรม มาก ประกอบกับแม่น้ำเจ้าพระยาตอนหน้าเมืองสมุทรปราการเดิม ก็กว้างขวางมาก (ประมาณ 2 เท่า ที่เห็นอยู่ใน ปัจจุบัน) ถ้าข้าศึกยกทัพเรือมาก็อาจเล็ดรอดหรือตีหักเมืองนี้เข้ามาถึงกรุงเทพฯ ได้ง่าย จำเป็นที่ต้องสถาปนาเมือง สมุทรปราการเสียใหม่ ให้มีป้อมปราการชายทะเลที่เข้มแข็งมั่นคงไว้ป้องกันให้เพียงพอ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) กับเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เป็นแม่กองลงไปเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างเมืองสมุทรปราการ การสร้างดำเนินอยู่ประมาณ 3 ปี จึงแล้วเสร็จ เมื่อ พ.ศ. 2365 มีป้อมปราการที่สร้างขึ้นทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำ จำนวน 6 ป้อมด้วยกัน ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มี 2 ป้อม คือ ป้อมนาคราช อันเป็นป้อมปืนใหญ่ และป้อมผีเสื้อสมุทร ซึ่งสร้างขึ้นที่เกาะกลางน้ำ ตรงข้ามกับป้อม

นาคราช (ใกล้กับที่ประดิษฐานองค์พระสมุทรเจดีย์เดี่ยวนี) ส่วนทางตะวันออก อันเป็นที่ตั้งทำการของเมือง มี 4 ป้อมด้วยกัน คือ ป้อมประโคนชัย ป้อมนารายณ์ปราบศึก ป้อมปราการ และป้อมกายสิทธิ์ ทุกป้อมซักปีกกมาถึงกัน

ในการสร้างเมืองสมุทรปราการ ครั้งนั้น สร้างตรงที่ “บางเจ้าพระยา” คือตำบลปากน้ำในปัจจุบัน อยู่ระหว่างคลองปากน้ำกับคลองมหาวงษ์ได้เริ่มทำพิธีฝังหลักเมือง เมื่อวันอาทิตย์ เดือน 4 ขึ้น 7 ค่ำ ตรงกับพุทธศักราช 2365 ครึ่งถึงวันพุธ เวลาบ่าย 5 นาฬิกา 24 นาที ได้ฤกษ์เอาแผ่นดินทองคำ เงิน ทองแดง ดีบุก และศิลา ลงสู่ภูมิบาทแล้วยกเสาหลักเมือง พอถึงวันเสาร์เวลา 5 นาฬิกา 24 นาที ฝังอาคารหลักเมือง และหลักเมืองนี้ ปัจจุบันอยู่ที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ใกล้ตลาดโต้รุ่ง) อันเป็นสถานที่สำคัญที่ชาวเมืองสมุทรปราการให้ความเคารพนับถือ เพราะถือว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งของสมุทรปราการ

สำหรับสถานที่สำคัญสำคัญซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดสมุทรปราการ ก็คือ “พระสมุทรเจดีย์” หรือที่เรียกกันเป็นสามัญทั่วไปว่า พระเจดีย์กลางน้ำ ในระหว่างที่การสร้างเมืองสมุทรปราการยังไม่แล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรการสร้างเมืองอยู่เสมอ ในโอกาสนั้น พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นหาดทรายที่เกิดขึ้นที่ท้ายป้อมผีเสื้อสมุทร ทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างพระมหาเจดีย์ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ โดยที่ทรงเห็นว่า การสร้างป้อมปราการนั้นก็เพื่อที่จะป้องกันข้าศึกศัตรูที่จะมาย่ำยีป้าทาติบ้านเมืองแล้ว ยังเป็นการป้องกันบวรพุทธศาสนา สมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร์ให้พ้นจากอริราชไพรีทั้งหลาย แต่โดยเหตุที่ในขณะนั้น เกาะหาดทรายแห่งนี้ยังมีพื้นที่ไม่แน่นพอที่จะก่อสร้างสิ่งใดลงไปได้ ต่อเมื่อได้รอนจนสร้างเมืองสมุทรปราการเสร็จแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับดำเนินการถมพื้นที่เกาะทันที และให้พระราชทานนามว่าพระมหาเจดีย์ที่สร้างนั้นว่า “พระสมุทรเจดีย์” เป็นการลวงหน้าไว้ แต่การสร้างยังไม่ทันเรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็เสด็จสวรรคตเสียก่อนในปีพุทธศักราช 2367

อนึ่ง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ให้มีอุปฮาดเมืองนครพนมพาสมิตรพรรคพวกประมาณ 2,000 เศษ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ในปี พ.ศ. 2352 ได้โปรดฯ ให้ทำบัญชีสำรวจชายฉกรรจ์ จำนวน 860 คน แล้วทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ “ท้าวอินทสาร” (ท้าวอินทพิศาล) บุตรพระยาอุปฮาด เป็นพระยาปลัดเมืองสมุทรปราการ ดูแลพลพวกนั้นอยู่ที่สมุทรปราการ

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งรัตนโกสินทร์ มีเหตุการณ์ที่ทำให้ไทยไม่ไว้ใจญวนมากยิ่งขึ้น ทั้งเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ยกทัพมากวาดต้อนครอบครัวไทยที่นครราชสีมา ซึ่งปรากฏว่ามีวีรสตรีไทย คือ คุณหญิงโม ภริยาปลัดเมือง ได้หาอุบายต่อต้านเป็นสามารภ จนเจ้าอนุวงศ์แตกพ่ายไป เมื่อสถานการณ์ไม่เป็นที่น่าไว้ใจเกิดขึ้นเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำริที่จะเสริมสร้างเมืองสมุทรปราการให้มั่นคงเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ใน พ.ศ.2371 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เป็นแม่กองลงไปอำนวยการสร้างเมืองสมุทรปราการอีก 2 ป้อม คือ ป้อมปึกกา ต่อกับป้อมประโคนชัย (สร้างในรัชกาลที่ 2) และป้อมตรีเพชร ที่ตำบลนางเกรง อยู่ทางทิศเหนือของเมืองสมุทรปราการ ส่วนป้อมปึกกาอยู่ทางด้านทิศใต้

ใน พ.ศ. 2377 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมพระยาเดชาดิศร เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมขุนเดชาดิศร กับพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นเสพสุนทร และพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครงศศิริรักษ์ (ในรัชกาลที่ 1) เป็นแม่กองไปควบคุมการก่อสร้างป้อมที่สมุทรปราการ อีก 2 ป้อม คือ ป้อมนารายณ์गर และป้อมคงกระพัน ที่ตำบลบางปลากรด

ใน พ.ศ. 2388 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เป็นแม่กองลงไปคุมการก่อสร้างป้อมนาคราช ต่อเติมจากที่สร้างในรัชกาลที่ 2 และสร้างป้อมปึกกาพับสมุทร ซึ่งเป็นป้อมที่อยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา และโปรดฯ ให้ปรับปรุงขยายป้อมผีเสื้อสมุทร ที่สร้างไว้ที่เกาะกลางน้ำ โดยให้ขยายปีกกาต่อป้อมออกไปอีกทั้งสองข้าง นอกจากนี้ ยังให้นำศิลาก้อนใหญ่ๆ มาถมปิดปากอ่าวที่ตำบลแหลมฟ้าผ่า 5 กอง เพราะแม่น้ำตอนนั้นกว้างขวางมาก เรือสามารถแล่นเข้ามาได้ง่าย เมื่อถมเสร็จแล้วก็จะป็นร่องน้ำเดินเรือโดยเฉพาะ เพื่อเป็นการบังคับให้เรือขนาดใหญ่กินน้ำลึก ต้องเดินตามร่องน้ำนั้น ร่องน้ำที่เกิดจากการถมหินนั้น เรียกว่า “ร่องน้ำโคลนทวาร”

(จังหวัดสมุทรปราการ มีป้อม 24 ป้อม มากกว่าจังหวัดชายทะเลอื่นๆ ในภาพคือ ป้อมผีเสื้อสมุทร)

ใน พ.ศ. 2391 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้งมีนไวยวรรณ (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เป็นแม่กองไปก่อสร้างป้อมที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา อีก 1 ป้อม เป็นป้อมขนาดใหญ่กว่าทุก ๆ ป้อมที่สร้างมาแล้ว คือ ป้อมเสือซ่อนเล็บ สำหรับผู้บัญชาการกองทัพให้มาประจำอยู่ป้อมนี้ ป้อมเสือซ่อนเล็บอยู่ทางตอนเหนือของเมืองสมุทรปราการ ที่ตำบลมหาวงษ์ (บริเวณโรงเรียนนายเรือปัจจุบัน)

นอกจากทรงโปรดฯ ให้สร้างและต่อเติมป้อมปราการต่าง ๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าพระสมุทรเจดีย์ ซึ่งจะเริ่มดำเนินการสร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น เป็นปูชนียสถานที่สำคัญ และเพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบรมชนกนาถ ที่ทรงพระราชดำริไว้ว่าจะสร้างขึ้นที่เกาะกลางน้ำหน้าเมืองสมุทรปราการ พระองค์จึงโปรดให้สร้างขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2370 โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีธรรมโสกราช (น้อย ณ นคร) กับเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เป็นแม่กองควบคุมก่อสร้างสำเร็จ เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2371

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นราชสีหวิกรม (พระองค์เจ้าชุมสาย ในรัชกาลที่ 3 ต้นตระกูล ชุมสาย) เป็นนายช่าง เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ชำ บุญาค) หรือเจ้าพระยาพิภกรวงศ์มหาโกษาธิบดี (บรรดาศักดิ์ ในรัชกาลที่ 5) เป็นแม่กองควบคุมงาน พระยารรณนิกรและพระอมรรมาเทศควบคุมเลขทหารปืนใหญ่ และทหารปืนใหญ่เมืองสมุทรปราการ เป็นผู้ช่วยแม่กอง ทำการบูรณะตัดแปลง แก้ไขแบบและก่อสร้างเพิ่มเติมองค์พระสมุทรเจดีย์เป็นการใหญ่อีกครั้งหนึ่ง

การสร้างเมืองสมุทรปราการและการสร้างป้อมปราการตั้งแต่แผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มาจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นับเป็นเวลานานถึง 70 ปีเศษ ทำให้บรรดาป้อมปราการต่าง ๆ ที่สร้างไว้แต่เดิมชำรุดทรุดโทรมมาก ไม่นั่นคงแข็งแรงพอที่จะป้องกันข้าศึกศัตรูที่จะมารุกรานได้ ประกอบกับขณะนั้น ไทยมีเหตุการณ์วิวาทกับฝรั่งเศส ซึ่งเกี่ยวกับดินแดนทางลุ่มแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสพยายามที่จะแผ่อิทธิพลและล่าเมืองขึ้นทางแอฟริกาและเอเชีย นอกจากนี้พระองค์ยังเห็นว่าได้มีแผ่นดินยื่นออกไปในทะเลที่ตำบลแหลมฟ้าผ่า จึงทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างป้อมขึ้นอีกป้อมหนึ่ง ทางปากน้ำเจ้าพระยา เพื่อเป็นป้อมชายทะเลที่มั่นคงแข็งแรง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการสร้างป้อมพระจุลจอมเกล้าขึ้น ในบริเวณดังกล่าว ซึ่งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา และได้เริ่มสร้างเมื่อต้นปี พ.ศ. 2527 แล้วเสร็จเมื่อกลางปี พ.ศ. 2436 เป็นป้อมที่ทันสมัย ผู้ที่เป็นหัวแรงสำคัญในการสร้างป้อมพระจุลจอมเกล้า ครั้นนั้นเป็นหน้าที่ของกรมทหารเรือโดยตรง

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกา เลื่อนเมืองสมุทรปราการขึ้น มีฐานะเป็นจังหวัดสมุทรปราการ และเปลี่ยนชื่อเมืองนครเขื่อนขันธ์ เป็นจังหวัดพระประแดง ตามความหมายที่มีแต่ดั้งเดิม พอถึงปี พ.ศ. 2475 อันเป็นสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั่วโลกเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลต้องการประหยัดค่าใช้จ่ายเงินแผ่นดิน จึงโปรดฯ ให้จังหวัดพระประแดงลงเป็นอำเภอ ไปขึ้นกับจังหวัดสมุทรปราการ ต่อมาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2487) ประเทศต้องเข้าสู่สงครามด้วยความจำเป็น และเป็นระยะที่เกิดภาวะทางเศรษฐกิจและความผันผวนทางการเมือง รัฐบาลจำเป็นต้องปรับปรุงระเบียบการปกครองเสียใหม่ จึงได้ตราพระราชกฤษฎีกายกการปกครองของจังหวัดสมุทรปราการ ขึ้นกับจังหวัดพระนคร ในปี พ.ศ. 2586 ครั้งพอสงครามสงบลง รัฐบาลได้ตราพระราชกฤษฎีกา ประกาศตั้งจังหวัดสมุทรปราการขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2489 โดยแยกการปกครองออกจากจังหวัดพระนคร และตั้งเป็นจังหวัดสมุทรปราการจนกระทั่งทุกวันนี้

*****